

Ochrona praw osób niepełnosprawnych na gruncie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz Karty Praw Osób Niepełnosprawnych

Podstawowym źródłem, które kształtuje status osoby niepełnosprawnej w systemie prawa krajowego jest Konstytucja¹. Przepisy konstytucyjne dotyczące praw osób niepełnosprawnych zostały zawarte w ustawie konstytucyjnej z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym², a także w obecnie obowiązującej Konstytucji z dnia 2 kwietnia 1997 roku³.

W katalogu podstawowych praw i obowiązków obywateli niepełnosprawność została uwzględniona w prawie do ochrony zdrowia oraz pomocy w razie choroby lub niezdolności, a także w gwarancjach mających służyć realizacji tego prawa w szczególności poprzez rozwój ubezpieczeń społecznych na wypadek choroby, starości bądź niezdolności do pracy oraz w opiece nad inwalidami⁴.

Potrzeba ochrony praw osób niepełnosprawnych i udzielania im wsparcia wynika między innymi z zasad konstytucyjnych, w tym z urzeczywistnienia przez Rzeczpospolitą Polską zasady

¹ I. Sierpowska, A. Kogut, *Status osoby niepełnosprawnej w polskim systemie prawa*, Wrocław 2010, s. 21.

² Dz. U. 1992, nr 84, poz. 426.

³ Dz. U. nr 78, poz. 483 z późn. zm.

⁴ J. Patyk, *Status prawny osób niepełnosprawnych*, Warszawa 1999, s. 17.

sprawiedliwości społecznej⁵. Występowanie w państwie zasad sprawiedliwości społecznej służy ochronie jednostek słabszych, chorych, starszych, niesprawnych, które mają utrudnienia w samodzielnej egzystencji, natomiast zadaniem sprawiedliwości społecznej jest obrona ich praw socjalnych, ułatwienie dostępu do uczestnictwa w życiu społecznym w jego wszystkich wymiarach a także na wszystkich poziomach, odpowiednio do możliwości tych jednostek. Zasady sprawiedliwości społecznej stanowią podstawę zasad konstytucyjnych, są cechą praworządnego i sprawiedliwego państwa. Istotne znaczenie tych zasad potwierdza Konstytucja RP w 1 rozdziale, art. 2, który brzmi: „Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej”. Ponadto art. 1. Konstytucji RP stanowi, że „Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli” – zatem jest także dobrem osób niepełnosprawnych. Charakterystyczne potrzeby ludzi niepełnosprawnych zostały uwzględnione w niejednym przepisie prawa dotyczącego aspektów organizacji i funkcjonowania społeczeństwa, w tym w przepisach dotyczących edukacji, ochrony zdrowia, pomocy społecznej, budownictwa, transportu, komunikacji i łączności a także sfery rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych⁶. Do osób niepełnosprawnych odnoszą się również zasady dotyczące wolności, równości, praw człowieka i obywatela, zaufania do prawa, równego traktowania zarówno wobec prawa, jak i przez organy władzy oraz inne organy. Wymienione zasady realizują się w wielu dziedzinach funkcjonowania państwa oraz wskazują na sposób podejścia państwa do ciążącego na nim obowiązku zabezpieczenia praw osób niepełnosprawnych⁷.

Do najważniejszych działań w tej materii należy zaliczyć:

⁵ M. Baron-Wiaterek, *Konstytucyjne aspekty zabezpieczenia społecznego osób niepełnosprawnych* [w:] L. Frąckiewicz, W. Koczura, *Zabezpieczenie społeczne osób niepełnosprawnych*, Katowice 2006, s. 32.

⁶ Z. Gajdzica, *Rozwój i funkcjonowanie osób niepełnosprawnych*, t. 3, Kraków 2007, s. 184–185.

⁷ I. Sierpowska, A. Kogut, *Status osoby niepełnosprawnej...*, *op. cit.*, s. 22.

1) Prawo dostępu do dóbr i usług umożliwiających pełne uczestnictwo w życiu społecznym.

Realizację tego prawa zapewnia Konstytucja RP, której art. 32 stanowi, że „Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne”, „Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiejkolwiek przyczyny”. Od tej zasady Konstytucja nie przewiduje żadnych wyjątków ani odstępstw. Żadne prawo nie może usprawiedliwić dyskryminacji. Ma to istotne znaczenie w odniesieniu do sytuacji osób niepełnosprawnych – ludzie z naruszoną czynnością narządów czy zmysłów mają prawo do traktowania ich w sposób sprawiedliwy, w tym prawo do równych szans życiowych, niezależnie od przyczyn oraz czasu powstania niepełnosprawności.

2) Prawo dostępu do leczenia i opieki medycznej, wczesnej diagnostyki, rehabilitacji i edukacji leczniczej, a także świadczeń zdrowotnych uwzględniających rodzaj i stopień niepełnosprawności, w tym do zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze, sprzęt rehabilitacyjny.

Art. 68 ust.1 Konstytucji RP, gwarantuje każdemu obywatelowi prawo do ochrony zdrowia, natomiast ust. 3 przytoczonego artykułu zobowiązuje władze publiczne do zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom, kobietom ciężarnym, osobom niepełnosprawnym oraz osobom w podeszłym wieku.

Jako przykład praw szczególnie dotyczących osób z dysfunkcjami intelektualnymi należy przytoczyć ustawę z dnia 19 sierpnia 1994 roku o ochronie zdrowia psychicznego⁸, która już w swojej preambule stwierdza zasadnicze znaczenie zdrowia psychicznego każdego człowieka, zaś na państwo nakłada obowiązek ochrony praw osób z zaburzeniami psychicznymi. Przytoczona ustawa w art. 5 stanowi o wykonywaniu zadań opieki zdrowotnej nad osobami z zaburzeniami psychicznymi w ramach podstawowej oraz specjalistycznej opieki zdrowotnej w formie m.in. pomocy

⁸ Dz. U. nr 111, poz. 535.

doraźnej, ambulatoryjnej dziennej, szpitalnej a także realizowanej w domach pomocy społecznej.

3) Prawo do wszechstronnej rehabilitacji mającej na celu adaptację społeczną.

Problematyka rehabilitacji osób niepełnosprawnych normuje ustawa z 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych⁹. Rehabilitacja społeczna jest wykonywana przez umożliwienie ludziom z dysfunkcjami uczestnictwa w życiu społecznym. Fundamentalnymi zaś formami aktywności, które służą wspomaganie procesu rehabilitacji zawodowej i społecznej, ustawa określa warsztaty terapii zajęciowej jak również turnusy rehabilitacyjne.

4) Prawo do nauki w szkołach wspólnie z uczniami pełnosprawnymi, a także do korzystania ze szkolnictwa specjalnego bądź edukacji indywidualnej.

Zagwarantowanie wszystkim obywatelom prawa do nauki ma swoje odzwierciedlenie w art. 70 Konstytucji RP. Problem edukacji reguluje także ustawa z 7 września 1991 roku o systemie oświaty¹⁰, zobowiązując system oświaty do zagwarantowania m. in. możliwości pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez osoby niepełnosprawne w tym także umożliwienia realizowania zindywidualizowanego procesu kształcenia, form i programów nauczania a także przygotowania uczniów do wyboru zawodu i kierunku kształcenia.

5) Prawo do pomocy psychologicznej, pedagogicznej i innej pomocy specjalistycznej umożliwiającej rozwój, zdobycie bądź podniesienie kwalifikacji ogólnych i zawodowych.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i sportu z 11 grudnia 2002 roku w sprawie ramowego statutu publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej¹¹, nakłada na te jednostki zadania, które polegają na pomocy dzieciom i młodzieży w dziedzinie edukacji. Poradnie te udzielają pomocy psychologicznej,

⁹ Dz. U. nr 123, poz. 776 z późn. zm.

¹⁰ Dz. U. nr 67, poz. 329 z późn. zm.

¹¹ Dz. U. 2002, nr 223, poz. 1869.

pedagogicznej, logopedycznej i rehabilitacyjnej uczniom, ich rodzicom oraz wychowawcom.

6) Prawo do pracy na otwartym rynku pracy, zgodnie z kwalifikacjami, wykształceniem oraz możliwościami oraz do korzystania z doradztwa zawodowego i pośrednictwa, a kiedy niepełnosprawność i stan zdrowia tego wymaga również prawo do pracy w warunkach dostosowanych do potrzeb ludzi niepełnosprawnych.

Przepisy art. 65 Konstytucji zapewniają wszystkim obywatelom wolność wyboru zawodu a także miejsca pracy, natomiast art. 69 Konstytucji RP przypisuje władzom publicznym obowiązek realizacji programów zwalczania bezrobocia poprzez m.in. organizowanie i wspieranie poradnictwa i szkoleń zawodowych, jak również zlecenie robót publicznych i prac interwencyjnych.

Celem rehabilitacji zawodowej jest umożliwienie ludziom niepełnosprawnym zdobycie oraz utrzymanie zatrudnienia a także otrzymanie awansu zawodowego. Należy podkreślić, że bez względu na stopień niepełnosprawności wszystkim osobom niepełnosprawnym przysługuje prawo do rejestrowania się jako osoby poszukujące pracy oraz do korzystania z pomocy służb zatrudnienia.

7) Prawo do zabezpieczenia społecznego uwzględniającego konieczność ponoszenia zwiększonych kosztów wynikających z niepełnosprawności, jak też uwzględnienia tych kosztów w systemie podatkowym.

Obowiązująca Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w art. 69 zapewnia każdemu obywatelowi prawo do zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do pracy, ze względu na chorobę bądź inwalidztwo, pozostawanie bez pracy i środków utrzymania nie z własnej woli, a także po osiągnięciu wieku emerytalnego. Ludziom niepełnosprawnym przysługuje pomoc ze strony władz publicznych w zabezpieczeniu egzystencji, przysposobieniu do pracy jak również w komunikacji społecznej (art. 69).

8) Prawo do życia w środowisku wolnym od barier funkcjonalnych.

Osobom niepełnosprawnym przysługuje prawo do życia w środowisku wolnym od barier funkcjonalnych, a także do:

- a) dostępu do urzędów, punktów wyborczych i obiektów użyteczności publicznej;
- b) swobodnego przemieszczania się i powszechnego korzystania ze środków transportu;
- c) dostępu do informacji;
- d) możliwości komunikacji międzyludzkiej.

Ustawa z 7 lipca 1994 roku Prawo budowlane¹² kładzie obowiązek projektowania oraz budowania obiektów budowlanych zgodnie z zasadami wiedzy technicznej a także przepisami, w sposób, który zapewnia możliwość korzystania przez osoby z dysfunkcjami fizycznymi z obiektów użyteczności publicznej i z obiektów mieszkaniowego budownictwa wielorodzinnego¹³. Kolejne ułatwienia przysługujące osobom niepełnosprawnym zostały zawarte w ustawie z 20 czerwca 1997 roku – Prawo o ruchu drogowym¹⁴, na mocy której osoba niepełnosprawna o zmniejszonej sprawności ruchowej, kierująca samochodem oznaczonym kartą parkingową jest zwolniona od stosowania się do niektórych znaków drogowych dotyczących zakazu ruchu bądź postoju. Przepisy przytoczonej ustawy stosuje się odpowiednio względem kierowcy przewożącego osobę o niepełnosprawności ruchowej a także do pracowników placówek, które zajmują się opieką, rehabilitacją oraz edukacją osób niepełnosprawnych.

9) Prawo do posiadania samorządnej reprezentacji swego środowiska oraz do konsultowania z nim projektów aktów prawnych, które dotyczą osób niepełnosprawnych.

¹² Dz. U. nr 106, poz. 1126.

¹³ Art. 5 ustawy – Prawo budowlane.

¹⁴ Dz. U. nr 58, poz. 515 z późn. zm.

10) Prawo do pełnego uczestnictwa w życiu publicznym, społecznym, kulturalnym, artystycznym, sportowym jak również rekreacji i turystyce odpowiednio do swych zainteresowań i potrzeb.

W kontekście wypełniania zasad sprawiedliwości społecznej należy uznać, że jako zasady życia społecznego opierają się one zwłaszcza na prawie naturalnym jak również międzyludzkiej solidarności, co ma na celu zabezpieczyć równość w tworzeniu wspólnego dobra społecznego oraz ułatwia proporcjonalne, równe uczestnictwo wszystkich grup społecznych, przy jednoczesnym respektowaniu osobowych praw członków tych grup.

O poziomie rozwoju i ucywilizowania społeczeństwa w dużym stopniu świadczy postawa każdego obywatela wobec jednostek słabszych, chorych lub niepełnosprawnych. Każdy człowiek na wszystkich etapach swojego życia, może być narażony na chorobę bądź niepełnosprawność, dlatego też w interesie każdego człowieka – także tego o pełnej sprawności – leży wyrównanie szans ludzi niepełnosprawnych, również w imię realizacji zasad sprawiedliwości społecznej¹⁵.

Innym doniosłym aktem odnoszącym się do problematyki niepełnosprawności jest uchwalona w 1997 roku przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej Karta Praw Osób Niepełnosprawnych¹⁶. Pomimo, że nie stanowi ona samodzielnego źródła prawa, to jest jednakże wyrażeniem woli ustawodawcy jak również wyznacza kierunek podejmowanych na rzecz osób niepełnosprawnych działań, mających za zadanie zwalczać wszelkiego rodzaju dyskryminacje i wykluczenie społeczne skierowane wobec tych osób, a także zapewnieniu równych szans udziału w życiu społecznym poprzez zagwarantowanie prawa do niezależnego życia. Przytoczony akt prawny opierając opisany w nim katalog praw na postanowieniach, wynikających wprost z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, chociaż nie nakłada w bezpośredni sposób jakichkolwiek

¹⁵ Z. Gajdzica, *Rozwój i funkcjonowanie...*, op. cit., s. 185–192.

¹⁶ Uchwała Sejmu RP z dnia 1 sierpnia 1997 r. – Karta Praw Osób Niepełnosprawnych (M.P. nr 50, poz. 475).

obowiązków na administrację rządową i samorządową, apeluje do nich o podjęcie działań skierowanych na realizowanie praw osób niepełnosprawnych do niezależnego, aktywnego życia, wolnego od przejawów jakiegokolwiek dyskryminacji¹⁷. W myśl tego aktu osoby niepełnosprawne powinny mieć zapewniony dostęp do:

- a) dóbr i usług umożliwiających pełne uczestnictwo w życiu społecznym;
- b) leczenia oraz opieki medycznej, wczesnej diagnostyki, rehabilitacji oraz edukacji leczniczej, jak również dostęp do świadczeń zdrowotnych uwzględniających rodzaj i stopień niepełnosprawności, w tym także do zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze i sprzęt rehabilitacyjny;
- c) wszechstronnej rehabilitacji mającej na celu adaptację społeczną.

W dodatku Karta Praw Osób Niepełnosprawnych zakłada prawa osób niepełnosprawnych do:

- swobodnego przemieszczania się i powszechnego korzystania ze środków transportu;
- dostępu do informacji i możliwości komunikacji międzyludzkiej.

Karta Praw Osób Niepełnosprawnych w sposób szeroki wyraża się na temat niepełnosprawności. Jednakże nie konkretyzuje istoty dyskryminacji, nie wyjaśnia w jaki sposób można się jej przeciwstawiać. Jak już przytaczano, akt ten nie jest źródłem prawa powszechnie obowiązującego dlatego jego ranga jest niska. Prawa osób niepełnosprawnych ujęte zostały m.in. w ustawach z zakresu ubezpieczeń społecznych, pomocy społecznej, systemu oświaty. Nadto tematyka niepełnosprawności poruszona została w regulacjach z zakresu prawa budowlanego, ruchu drogowego, prawa przewozowego i pocztowego, a także prawa wyborczego. Ta rozbudowana regulacja ma na celu uwzględnienie prawa osób

¹⁷ *Ibidem*, s. 185.

niepełnosprawnych w różnorodnych dziedzinach życia, niemniej tworzy złożoną ale i często mało przejrzystą sytuację prawną tych osób, wykształconą przez dziesiątki ustaw uzupełnianych aktami wykonawczymi¹⁸.

Na zakończenie pragnę podkreślić, iż analizując obowiązującą Konstytucję można powiedzieć, iż sytuacja osób niepełnosprawnych jest w Polsce uregulowana niemal wzorcowo. Jednakże rzeczywistość jest inna, zarówno obowiązujące przepisy o charakterze ustawowym jak również przepisy wykonawcze nie są w stanie zapobiec faktycznej dyskryminacji osób niepełnosprawnych, z którą spotykamy się w każdej dziedzinie życia jak np. przy zatrudnianiu, w szkolnictwie, w dostępie do służby zdrowia itp. Osoba niepełnosprawna ma zasadnicze trudności w uczestnictwie w życiu publicznym, w korzystaniu z dóbr kultury oraz w dostępie do komunikacji. Stworzenie odpowiednich warunków prawnych i finansowych dla realizacji konstytucyjnej zasady równości jest rolą władz centralnych. Kwestia zlikwidowania przejawów faktycznej dyskryminacji osób niepełnosprawnych jest w głównej mierze zadaniem samorządu terytorialnego. Konieczne jest opracowanie programów, które wprowadzają w życie w szczególności w art. 68 ust. 3 i art. 69 Konstytucji RP. Programy te są potrzebne zarówno na szczeblu ogólnopolskim jak i na poziomie powiatu czy gminy. Jednakże bacznie obserwując wielki potencjał tkwiący w organizacjach obywatelskich należy żywić dużą nadzieję, że w niedługim czasie uzyska się poprawę stanu przestrzegania praw człowieka i obywatela w stosunku do osób niepełnosprawnych. Przyjęty zbiór międzynarodowych dokumentów dotyczących osób niepełnosprawnych winien prawidłowo posłużyć przyjęciu i wdrożeniu w naszym kraju rozwiązań, które w lepszym stopniu zabezpieczą osoby niepełnosprawne przed wszelkimi formami dyskryminacji.

¹⁸ I. Sierpowska, A. Kogut, *Status osoby niepełnosprawnej...*, *op. cit.*, s. 25–26.